
DOI: <https://doi.org/10.47960/2303-7431.19.32.2024.135>

UDK: 342.2/.7(497.584-37 Dubrovnik) „1358/1808“

Pregledni članak

Primljeno: 18. V. 2024.

Prihvaćeno: 2. X. 2024.

ZORAN JABLANOV

Sveučilište u Dubrovniku

zoran.jablanov@gmail.com

KAZNE I KAŽNJAVANJE U DUBROVAČKOJ REPUBLICI

Sažetak

U članku se razmatraju najvažniji instituti kaznenoga prava Dubrovačke Republike zahvaljujući brojnoj literaturi istraživača koji su historiografski obradili pojedine teme, proučavajući izvorne dokumente, uspoređujući dobivene rezultate i obogaćujući znanja o jednome drugom i drugačijem razdoblju države i prava, kakvi su nekoć postojali. Proučavajući najznačajnija znanstvena djela ovoga područja istraživanja, autor je na jezgrovit i sustavan način prikazao kako je kazneno pravo funkcioniralo, kakve su postojale kazne te kakve su bile političke i pravne prilike toga doba. Također, pokazao je koliko je jedan konzervativan kaznenopravni sustav Dubrovačke Republike različit od današnjega modernog poimanja kaznenoga prava.

Ključne riječi: Dubrovačka Republika; kazneno pravo; kazne; *Statut*

Uvod

Sedamsto pedeseta obljetnica dubrovačkoga *Statuta* bila je prigoda prisjetiti se jednoga vremena u kojemu su vladale posve drugačije političke, kulturne, društvene, diplomatske, pravne i običajne prilike Dubrovnika i tadašnje Republike te prikazati koliko su stav i razmišljanje o upravljanju gradom, odnosno Republikom i njezinim stanovnicima kroz prizmu društveno-pravnih i običajnih normi, različiti od današnjega poimanja prava, posebice kaznenoga.

U radu se prikazuju najvažniji izvori kaznenoga prava, ustrojstvo kaznenoga pravosuđa kroz čitavo razdoblje od donošenja *Statuta* do pada Republike, vrlo širok spektar kazni i kažnjavanja koje su se primjenjivale za vrijeme Dubrovačke Republike te odabrani instituti kaznenoga procesnog prava kao što su pokretanje kaznenoga postupka, osiguranje nazočnosti optuženika, izvođenje dokaza, presuda i drugostupanjski postupak.

1. Izvori kaznenoga prava

1.1. Statut

U Dubrovačkoj su Republici sve do njezina pada formalno bili na snazi pravni izvori nastali još u srednjemu vijeku. Prvenstveno radi svoga političkog identiteta Dubrovačka je Republika inzistirala na kontinuitetu pravnoga sustava i središnjemu mjestu statutarne prava. Početkom 13. stoljeća nastaju prve statutarne zbirke. Prva zbirka iz 1238. godine za vrijeme kneževanja Ivana Tiepola nije sačuvana. U novome *Statutu* iz 1272. godine, sastavljenome za vrijeme Marka Giustiniana uz neke sitnije izmjene i „čišćenje“ nakon početka 15. stoljeća, neće se više mijenjati, „ostajući stubom i simbolom dubrovačkog pravnog poretka sve do pada Republike“¹. Kao razlog izrade *Statuta* u njegovu je *proemiju* (uvodu)

¹ NELLA LONZA, *Pod plaštem pravde: Kaznenopravni sustav Dubrovačke Republike u XVIII. stoljeću*, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 1997., str. 14.

naznačeno da su pravne odredbe bile razasute, proturječne, nepotupne i nejasne, pa je zbog toga dolazilo do prijepora i teškoća u sudskoj praksi.²

Statut iz 1272. godine, kakav poznajemo danas, sastoji se od osam knjiga od kojih su nam ovdje najznačajnije: treća knjiga koja sadrži propise o organizaciji i nadležnosti sudova i sudskome postupku, šesta knjiga koja određuje kaznena djela i kazne te osma knjiga koja sadrži novije propise i nadopune starih, naročito one o sudskome postupku.

Kroz dubrovačku povijesnu građu može se pratiti kako je sudska praksa uistinu primjenjivala *Statut* i pozivala se na njegove odredbe.³ Na temelju pojedinih slučajeva može se pratiti i postupno odmicanje prakse od statutarne regulative, npr. *Statut* je za krađu određivao tek novčanu kaznu, te bi se sud tada poslužio odredbom prema kojoj se kradljivcu stvari velike vrijednosti, koji ne bi na vrijeme platio iznos kazne, trebalo iskopati oba oka. Budući da u toj odredbi nije stajao nikakav rok plaćanja, donesena je presuda kojom osuđenik mora vrlo visoku novčanu kaznu platiti u roku dok kancelar izgovori Očenaš. Kada mu to ne bi uspjelo, forma je bila zadovoljena i ništa nije priječilo osljepljivanje. Sličan je primjer onaj kada su suci odredili da dvojica uhićenih gusara moraju platiti novčanu kaznu smjesta, u roku dok ne dogori svjećica, kako bi ih mogli „zakonito“ osuditi na smrt.⁴

Statutarni tekst je tijekom druge polovice 14. i početka 15. stoljeća mijenjan ukidanjem starih te dopisivanjem nekih novih odredbi, a kako bi se izbjeglo jače zahvaćanje u tekst *Statuta*, dodan je novi upisnik – *Knjiga svih zakona (Liber omnium reformationum)*, nakon čega je taj zbornik nadopunjen novim odredbama do 1409. godine, *Zelenom knjigom (Liber viridis)*. Konačno je ona 1460. godine zamijenjena *Žutom knjigom (Liber croceus)*.⁵

Važno je istaknuti parcijalnost i konkretnost odredbi *Statuta* koje su se doticale najčešće krupnijih pravnih nedoumica, dok se nekih nisu doticale ili su letimično bile uređene. „Šutnja *Statuta*“, kako ističe Lonza,

² *Statut grada Dubrovnika. Uvodna studija* (N. LONZA) Državni arhiv u Dubrovniku, 2022., str. 19.

³ Isto, str. 32.

⁴ Isto, str. 36.

⁵ *Statut grada Dubrovnika*, str. 26.

ne smije dovesti do zaključka da pravni poredak neki institut nije poznavao, nego da su eventualno postojale običajne, nezapisane norme, tj. ispuštalo se ono što je bilo općepoznato i samorazumljivo.⁶ Odredbe *Statuta* ostale su najvažniji izvor kaznenoga prava uz običajno pravo, a svakako će i sačuvani kazneni registri pokazati da sudska praksa pozna je niz rješenja kojih u *Statutu* nema.⁷

1.2. Registri kaznenih presuda

Registri za kaznene predmete s nazivom *Liber maleficiorum* ili *Liber de maleficiis* (*Knjiga zločina*) počeli su se voditi prije 1279. godine i u njih su upisivani kazneni postupci zbog kaznenih djela počinjenih na čitavu području dubrovačke komune (grad, Astartea, otoci), i to akuzacijski i inkvizicijski postupci bez razdvajanja.

Jedan od svega tri sačuvana registra do polovice 14. stoljeća svakako je *Liber de maleficiis* iz 1312./1313. godine u koji je upisano ukupno 87 casusa. Zapisnici su relativno kratki, donose samo sažetak procesnih radnji, iskaze svjedoka i rezultate postupka. U izrečenim presudama izrazito pretežu fizički napadi, dok se u 10 casusa radi o uvredama te je 10 slučajeva krađa. Od ukupno 87 zapisa samo 47 njih završava izricanjem kazne, a oslobađajuće presude nisu upisane, pa je nemoguće razlučiti od onih kada proces prestaje iz nekoga drugog razloga, npr. ako je postupak obustavljen jer nije bilo protupravnosti djela (gospodar je istukao slugu, što je očigledno spadalo u njegova ovlaštenja u vršenju disciplinske vlasti).⁸ Ovaj sudski registar, mada nevelika opsega, među rijetkim je sačuvanim izvorima za upoznavanje kriminaliteta i kaznene represije, a također i nekih aspekata javnoga života u gradu Dubrovniku.⁹

⁶ Vidi u: MIRNA TOMAŠEVIĆ, „Obitelj i djeca u Statutu Dubrovačke Republike: osvrt na čedomorstvo, napuštanje i posvojenje djece“, *Pravnik*, 47 br. 95, 2014., str. 76.

⁷ Usp. NELLA LONZA, „Pred gosparom knezom i njegovim sucima...“: dubrovački kazneni postupci s početka XIV. stoljeća“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 30, 1992.

⁸ NELLA LONZA – ZDENKA JANEKOVIĆ-RÖMER, „Dubrovački „*Liber de maleficis*“ iz 1312-1313. godine“, *Radovi*, vol. 25. (1992.), str. 175.

⁹ N. LONZA – Z. JANEKOVIĆ-RÖMER, n. dj. str. 175.

Presude iz kaznenih registara počele su se prepisivati u zasebne zapi-snike (*Libri condemnatorum*), koji su sačuvani tek od 1481. godine, i bili su od pomoćnoga značaja radi boljega pregleda nad globama i drugim kaznama koje treba izvršiti, dok su vjerodostojni bili upisi u knjigama tužbi (*Lamenta*), na koje prijepisi presuda uvijek upućuju.¹⁰

Oko 1412. godine mijenja se sustav vođenja registara središnjega ka-znenog suda, počinju se odvojeno registrirati tužbe za djela počinjena izvan grada (tj. izvan perimetra gradskih zidina) te nastaje serija *Lamenta de foris*. Osim toga, u ove registre upisana su i kaznena djela izvršena izvan dubrovačkoga državnog područja, ako je bio umiješan Dubrovčanin kao žrtva ili počinitelj. Registri za zločine počinjene u Gradu još su neko vrijeme zadržali staro ime (*libri maleficiorum*), da bi se oko 1440. godine počeli sustavno nazivati *Lamenta de intus*.¹¹

1.3. Priručnik Kaznenoga suda (*Liber criminalium*)

Krajem 15. stoljeća nametnula se potreba za izradom niza pravnih zbirki odredaba koje su relevantne za rad pojedinih institucija vlasti. Najprije je izrađena takva zbirka za potrebe Građanskoga suda, a prema istomu uzoru selekcionirane su odredbe relevantne za rad Kaznenoga suda i prepisane u zaseban registar *Liber criminalium*. Ova zbirka sadrži tri dijela: prvi dio prenosi kaznenopravne odredbe *Statuta*, *Knjige svih zakona*, *Zelene knjige* i *Žute knjige*, drugi su dio odluke Vijeća umoljenih od 1466. do 1782. godine, a treći dio sastoji se od popisa sudaca od 1582. do 1808. godine. Iako su brojne zamjerke njezinoj kvaliteti (neure-dan upis, pomiješan redoslijed, pogrešna numeracija), posredstvom te knjige kazneno sudište i kancelarija mogli su se daleko lagodnije i brže uputiti u relevantne norme nego konzultiranjem opsežnih izvornika. Kako bi bio dostupan sucima i kancelarima, *Liber criminalium* čuvao se u kaznenoj pisarnici.¹²

¹⁰ NELLA LONZA, „Srednjovjekovni zapisnici dubrovačkog kaznenog suda: izvorne cjeline i arhivsko stanje“, *Anali Dubrovnik* br. 41, 2003., str. 49.

¹¹ Isto.

¹² N. LONZA (1997), n. dj., str. 21.

Osim navedenih izvora treba spomenuti i odluke dubrovačkih vijeća: Velikoga vijeća, Maloga vijeća i Vijeća umoljenih, tj. Senata (*Reformationes*). *Reformatio* je izraz za odluke koje donose vijeća autonomnih gradova, uobičajen u tadašnjemu pravnom nazivlju. Tu nije riječ o „reformi“ lokalnih statuta (što se naziva *correctio*), jer u srednjovjekovnom latinskom glagol *reformare* ima vrlo općenito značenje: „odrediti, odlučiti“. Njime su obuhvaćene sve vrste odluka, stoga bi u današnjemu smislu riječi pokrivale semantičko polje zakonodavnih i upravnih akata, kao temeljni zakonodavni izvor.¹³ Iz zapisnika dubrovačkih vijeća, koji je izvornik, pojedine odluke trajne važnosti i općenite prirode prepisivale su se u opće zbirke dubrovačkih propisa, pa onda iz njih po potrebi u one namijenjene nekoj lokalnoj zajednici ili službi. Uz jednu odredbu koja je prenesena u *Statut* (a odnosi se na izbor službenika Velikoga vijeća), jer je onamo sadržajem pripadala, niz zakona iz *Reformationes* unesen je u *Zelenu knjigu* koja je u to doba bila glavnim upisnikom novih propisa.¹⁴

2. Ustrojstvo kaznenoga pravosuđa

O ustrojstvu kaznenoga pravosuđa saznajemo iz knjiga Koste Vojnovića koji je u četiri dijela opisao i analizirao sudbeno ustrojstvo tadašnjega Dubrovnika, i to kroz sljedeće cjeline:

- Prva perioda od 1272. do 1459. godine, prvo razdoblje od 1272. do 1358. godine¹⁵
- Prva perioda od 1272. do 1459. godine, drugo razdoblje od 1358. do 1459. godine¹⁶

¹³ Vidi NELLA LONZA, *Odluke dubrovačkih vijeća 1395-1397*, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2011.

¹⁴ Vidi NELLA LONZA – ZDRAVKO ŠUNDRICA, *Odluke dubrovačkih vijeća 1390-1392*, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2005.

¹⁵ Vidi KOSTAVOJNOVIĆ, *Sudbeno ustrojstvo republike Dubrovačke (1) Prva perioda od 1272. do 1459. godine: prvo razdoblje od 1272. do 1358. godine*, JAZU, Zagreb, 1891.

¹⁶ Vidi KOSTAVOJNOVIĆ, *Sudbeno ustrojstvo republike Dubrovačke (2) Prva perioda od 1272. do 1459. godine: prvo razdoblje od 1358. do 1459. godine*, JAZU, Zagreb, 1892.

- Druga perioda od godine 1460. do 1667.¹⁷
- Treća perioda od godine 1667. do pada Republike 1808. godine.¹⁸

U prvome razdoblju prve periode vlast kneza u kaznenim stvarima bila je velika, te u najčešćim slučajevima isključiva, tako da se rijetko spominje kolegijalno sudjelovanje sudaca velikoga dvora. On vodi istragu, ispituje svjedoke i sam određuje kaznu. Veliku moć kneza u kaznenim stvarima osuđenici su nastojali ublažiti obraćanjem putem molbi Velikom vijeću kojemu je pripadalo suvereno pravo putem milosti, oprostiti ili preinačiti izrečenu kaznu. Procedura za pomilovanje ili preinačenje kazni sljedeća je: tri četvrtine od svih 12 malovijećnika moraju poduprijeti molbu, tada ova dolazi pred Veliko vijeće u kojemu mora biti prisutno najmanje 60 velevijećnika, a pomilovanje je ostvareno glasanjem „za“ s tri četvrtine prisutnih velevijećnika. Na polju pravosuđa u to vrijeme nisu bile točno određene granice nadležnosti, tako i Veliko vijeće i Senat mogu u izvanrednim slučajevima (npr. u slučaju ugrožavanja države od vanjskoga ili unutarnjega neprijatelja) utjecati te knezu i Malomu vijeću dodijeliti neograničenu vlast.¹⁹

U ovome dijelu spominje se pojam stanak (*stanicum*) kao „osobita vrsta sбора, obično na pograničnom mjestu, radi razvidjenja i taloženja međusobnih zapleta i razmirica dvaju plemena, dviju zemalja; ili radi rasprave i sudjenja parnica među pojedinim ljudima takih dviju političkih jedinica“²⁰. Drugim riječima, stanak je predstavljao zbor izabраних sudaca, koji je rješavaо civilne i kaznene sporove između Dubrovčana i stranaca.²¹ Bile su tri vrste stanaka: veliki ili potpuni (*plenarum stanicum*) – za rješavanje državnih poslova i sporova, mali ili posebni (*stanicum parvum, vel proprium*) – služio je za rješavanje privatnih sporova

¹⁷ Vidi KOSTAVOJNOVIĆ, *Sudbeno ustrojstvo republike Dubrovačke (3) Druga perioda od 1460. do 1667. godine*, JAZU, Zagreb, knj. 114., 1893.

¹⁸ Vidi KOSTAVOJNOVIĆ, *Sudbeno ustrojstvo republike Dubrovačke (4) Treća perioda od 1667. do pada republike g. 1808*, JAZU, Zagreb, knj. 115., 1893.

¹⁹ K.VOJNOVIĆ (1891.), n. dj. str. 34.

²⁰ Isto.

²¹ PAVAO KRMPOTIĆ, „Kazneni postupak prema srednjovjekovnom statutarnom pravu Dubrovačke Republike“, *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja*, god.40. (2006.), br. 83., str. 93.

i općinski (*communale stanicum vel parlamentum*) – određen je redovito za državne, a iznimno za privatne poslove. Sazivanje stanka nastojala je pokrenuti upravo ona vlada (tj. država) koja je imala za to najviše interesa.²²

U drugome razdoblju prve periode značajan je događaj ustrojstvo „posebnoga kolegijalnoga suda za kaznenu struku“ 19. listopada 1459. godine; bira se unaprijed šest plemića „*Giudici der Criminale*“, *kriminalni sudci*, od kojih je jedan *capo* (starješina, poglavar), koji predsjedava zboru jedan tjedan i svakoga se tjedna predsjednik treba promijeniti. Vijećaju najmanje dvaput tjedno i po potrebi. Kada ispituju, moraju biti najmanje tri člana, a kada osuđuju, najmanje četiri. Kada sude o smrtnoj kazni, ne smiju je proglasiti, a da im se ne pridruži rektor, i to moraju biti četiri glasa i rektor „za“. Suci ostaju jednu godinu u službi (mandat), a nakon toga se ne biraju dvije godine (klauzula vakacije). Moraju držati rasprave barem dvaput mjesečno, osim kolovoza i rujna, a ako bude koji sudac izuzet radi rodbinstva, mijenja ga najstariji malovijećnik. Ustrojstvom kaznenoga suda rektor i Malo vijeće nisu bili sasvim lišeni kaznene sudbenosti, oni su bili nadležni kažnjavati prekršitelje reda izdana protiv kuge (novčanom kaznom ili tjelesnim kažnjavanjem, odnosno žigosanjem), te su nadležni suditi u krijumčarskim prekršajima soli i vina i kod izvoza šumskih korijena. Osim navedenih ostali su nadležni i u slučajevima krađe stvari iz arsenala i kazne prema činovnicima javne žitnice radi uskrate predaje računa trgovcima koji su mu povjerili žito na prodaju.²³ U ovome dijelu spominje se i vražda (vrasda),²⁴ stari običaj plaćanja novcem za ranjavanje ili ubojstvo.²⁵

²² Više o stancima vidi K. VOJNOVIĆ (1891.), n. dj., str. 43.

²³ K. VOJNOVIĆ (1892.) n. dj., str. 54.

²⁴ Vražda je opisana u Statutu knj. VIII, gl. LVIII: „... ako koji Dubrovčanin ubuduće ubije nekoga iz slavenskih zemalja ili iz čitavoga kraljevstva, naka plati petsto perpera za vraždu po spomenutom starom običaju vražde, a ako rečenu vraždu ne plati, neka bude protjeran iz Grada i dubrovačke oblasti dok u cijelosti ne plati tu vraždu.“ *Statut grada Dubrovnika*, Državni arhiv u Dubrovniku, Dubrovnik, 2022., str. 469.

²⁵ Pojam vražda koristi se u nekim slavenskim jezicima i modernim zakonodavstvima te označava kazneno djelo ubojstva, v. 300/2005 Trestný zákon, §145 Vražda – Slovačka Republika, te 40/2009 Trestní zákoník §140 Vražda – Češka Republika, <<https://www.zakonypreludi.sk/zz/2005-300>> (02. X. 2022.) i <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40>>, (02. X. 2022.)

Također, propisano je da svaki predio (teritorijalne jedinice kaznači-ne) odgovara za štetu počinjenu paleži, otimačinom, krađom i sl., ako se ne bi otkrio krivac (supsidijarna odgovornost zajednice). Ovdje je po-trebno navesti i primjedbe autorice N. Lonze da kaznena odgovornost nije bila strogo odijeljena od civilne obveze koja proizlazi iz istoga de-likta; ta zona preklapanja kaznenopravnih i građanskopravnih pristupa povjerena je sudbenosti Kaznenoga suda: sam počinitelj je za svoje djelo mogao biti kažnjen na različite načine, dok su mehanizmi kolektivne odgovornosti sadržavali samo imovinsku komponentu.²⁶

U razdoblju druge periode od 1460. do 1667. godine iz Vojnovićevih napisa možemo vidjeti da je postroženo kažnjavanje trgovine ljudima, za tjelesne ozljede, ubojstva i krađe, i to najviše smrtnom ili tjelesnom kaznom (vađenjem oka ili odsijecanjem desne ruke), a krivotvorenje novca kažnjavalo se novčanom kaznom i odsijecanjem obaju ruku. Ta-kođer su propisane kazne za sječenje ili iskorjenjivanje loze i drugih sta-bala, noćne provale u kuće, sodomije²⁷ te uvrede.

Propisan je rok od dva mjeseca za istrage kaznenih djela koja se ka-žnjavaju smrtnom kaznom ili sakaćenjem, a zaključak o istrazi suci su dužni predočiti na potvrdu knezu koji bi trebao donijeti presudu u roku od osam dana; ako to ne učini, najstariji malovijećnik donijet će pre-sudu. U 17. stoljeću ta je ovlast bila oduzeta knezu i Malomu vijeću te je prenesena na Senat. Na selu se knezovima i kapetanima ograničava kaznena sudbenost kada se radi o ubojstvima. Oni imaju dužnost suca istrage te su dužni pritvoriti osumnjičenika, ispitivati svjedoke i poda-strijeti rezultate istrage kaznenim sucima. Kazneni suci od 1460. godine dobivali su stalnu plaću od 30 perpera godišnje.²⁸

U razdoblju treće periode od velikoga potresa do pada Dubrovačke Republike broj kaznenih sudaca, izberivih između vlastele starije od 45 godina, smanjen je na tri koji donose odluke većinom glasova, a jed-noglasno kada je riječ o većim zločinima kažnjivim smrću, doživotnim zatvorom ili sakaćenjem. Malo po malo oporavlja se uprava na teritoriju

²⁶ N. LONZA (1997.), n. dj., str. 129.

²⁷ Opisano u dijelu o smrtnim kaznama (odrubljivanje glave i spaljivanje tijela).

²⁸ K. VOJNOVIĆ (1893.), n. dj., str. 49.

Republike, biraju se knezovi i kapetani, a početkom 18. stoljeća povećanjem broja vlastele povećava se broj Senatora. O izboru državnih dostojanstvenika (sustav ždrijebanja i glasovanja) može se saznati više u Vojnovićevim napisima iz razdoblja ove periode.²⁹

Ono što je važno napomenuti svakako je i sljedeće: u pogledu izbora sudaca oni su se mogli izabrati neograničeno puta. Premda je period vakacije dvije godine, u praksi je on dvostruko dulji od zakonskoga. Unutar vlasteoskoga staleža postoje oni koji su češće sudjelovali kao „krivičari“, no pretežni dio patricija tek je u povremenome kontaktu sa sudačkim poslovima³⁰. Ovo dovodi do zaključka da je Dubrovačka Republika shvaćala pravosuđe samo kao jedan od mehanizama političke vlasti koji je utemeljen na istim načelima kao i druge najvažnije državne institucije, a, s druge strane, okolnost da većina vlastele nije trajnije vezana za sudačku funkciju upućuje na pomisao da su nužni kontinuitet prakse i stručnost u postupanju osiguravali profesionalni pomoćnici – kazneni kancelari.³¹

Na izvangradskome području postojale su teritorijalne jedinice: knežije (Ston, Slano, Čibača, Pridvorje, Lastovo, Babino Polje, Luka Šipanska i Lopud) i tri kapetanije u selu Karmenu u Trstenici (Podgorje iznad Orebića), Janjini (odnosno uglavnom u Trpnju) i Cavtatu. Lokalni knezovi bili su ovlašteni donositi presude za kaznena djela, osim onih najtežih za koje je propisana smrtna kazna ili osakaćenje. Ako predmet nije pripadao njegovoj sudbenosti, knez provodi neke procesne radnje, nekad ispituju svjedoke, obznanjuje izrečenu presudu te brine o izvršenju kazne koju je izrekao Kazneni sud. Isto tako, ako bi bila riječ o predmetu iz njegove nadležnosti, knez bi postupak provodio cjelovito, od optužnoga akta do izricanja i izvršenja presude.³²

²⁹ K. VOJNOVIĆ (1893.) n. dj., str. 20.

³⁰ Odlazak pojedinaca na studij prava nije imao gotovo nikakva utjecaja na pravosudnu praksu. Većina dubrovačkih studenata pripremala se za crkvenu karijeru i pravnička titula bila im je potrebna za podizanje statusa u krilu kaptola i katoličke hijerarhije. Više u: NELLA LONZA „Dubrovački patriciji pred izazovom prava (druga polovica 14. i 15. stoljeće)“, *Acta Histriae*, vol. 16. (2008.), br. 1-2, str. 127.

³¹ N. LONZA (1997.), n. dj., str. 51.

³² Isto, str. 60.

Što se tiče drugih institucija vlasti, Malo vijeće ima nadležnost suđenja kod kaznenih djela koja na dubrovačkome području počine Vlasi; također, Malo vijeće nastojalo je u svoju nadležnost prenijeti i one slučajeve u koje su upleteni plemići. Sudska nadležnost Maloga Vijeća postavljena je elastično, tako je u nekim primjerima ono preuzelo postupak od Kaznenoga suda, a ponekad je i sam Sud potaknuo takav prijenos nadležnosti. Vijeće ponekad provodi kaznene postupke u cijelosti, nekad ih samo dovršava i donosi presudu. Vijeće umoljenih (*Senat*) je tijelo koje vodi brigu o funkcioniranju pravosuđa, naređuje provođenje dokaznoga postupka, donosi presude u pojedinim slučajevima, a može i uspostaviti istražno povjerenstvo *ad hoc* od tri senatora, koje može odrediti pritvor, zajamčiti imunitet (*salvus conductus*), uzeti залог za postupovne troškove ili, pak, narediti torturu. Od ostalih institucija vrijedno je spomenuti: trojicu zdravstvenih službenika (*Officiali alla Sanita*) koji su se brinuli za prevenciju širenja zaraza; zatim službenike protiv krijumčarenja vina (*Signori Officiali sopra il contrabando dei vini*) i, naposljetku, službenike za nadzor nad pomorstvom (*Signori Senatori Officiali alla Soprintendenza della navigazione*) koji su sudili za krijumčarenja pomoraca.³³

I drugi dužnosnici sudjeluju u kaznenoj sudbenosti, a to su državni provizori, sindici te državni odvjetnici; nadalje, to su kancelari i na kraju pomoćno osoblje: ključar dvora / tamničar, krvnik, zduri, vojnici (barabanti, soldati i upisnici) te knežaci i kaznaci.

Državni provizori imali su zadaću „čuvara pravde“, kao stalna služba; u početku je bilo pet provizora, da bi polovicom 17. stoljeća broj bio sveden na tri. Birani su na mandat od jedne godine, s istim rokom vakacije i morali su biti stariji od 50 godina (u osobito teškim povijesnim situacijama dobna granica spuštala se na 45 godina). Naglasak njihove službe bio je na kontroli zakonitosti odluka Maloga vijeća i kneza te na ispitivanju zloupotreba lokalnih institucija vlasti, a kasnije su dobili zadaću izrade zakonskih nacрта te nadzor nad poštivanjem procedure i zakonitošću odluka najviših institucija vlasti. Važno je istaknuti da provizori imaju

³³ Isto, str. 71.

važnu ulogu u drugostupanjskome postupku protiv presuda Kaznenoga suda i lokalnih knezova, kao i sindika, te su bili konzultirani u nekim posebno osjetljivim pitanjima primjene prava u prijedorima oko tumačenja nekog pravnog propisa.³⁴

Sindici su bili povjerenici za nadzor nad lokalnim vlastima od 15. stoljeća, i to kao stalna služba do pada Republike. U obilasku teritorijalnih jedinica primali su pritužbe stanovništva, istraživali sve što su smatrali potrebnim te su po povratku sastavljali pismeno izvješće koje su podnosili Senatu. Sindici su radili po dvojica zajedno, birao ih je Senat, a kandidati su morali imati između 30 i 60 godina. Za izbor sindika vrijedilo je načelo reprezentacije rodova, a dužnost nisu smjeli preuzeti ni oni koji su rodbinski povezani s lokalnim službenicima.

Državni odvjetnici (*advocatores communis*) imali su zadaću zaštite državnih imovinskih interesa, a biralo ih je Veliko vijeće. Redovito ih obavljaju dvadesetogodišnji patriciji, birana su trojica, ali nisu djelovali kao kolegij nego su se izmjenjivali na dužnosti. U kaznenome pravosuđu njihova je dužnost utjerivanja novčanih kazni. U 18. stoljeću državni se odvjetnici više ne ubrajaju među važnije službe.³⁵

Kancelari, tj. pisari, čija je služba vezana za registriranje akata državnih institucija, bili su važan čimbenik u funkcioniranju vlasti. Jedna od četiriju jedinica jest i kaznena kancelarija (*cangelaria criminalis*) u kojoj je djelovao kazneni kancelar (*Cancellarius ad criminalia*) s osnovnim zadatkom registriranja kaznenih procesa. Vodio je knjige tužbi (*Lamenta*), knjige presuda (*Sentenze*), opći upisnik i izrađivao je pomagala i kazala za lakše korištenje građe, a u kodeksu *Criminalium* bilježio je imena izabranih sudaca. U sjedištima lokalne vlasti postojali su kancelari koji su bilježili sve, pa tako i kaznenopravne akte knezova, odnosno kapetana. Ispočetka je ta služba pripadala strancima, da bi od 16. stoljeća postala dostupna i domaćima, te su se od početka 17. stoljeća tim pozivom bavili isključivo dubrovački pučani. Iako se cijenila pravna naobrazba, većina kancelara nije imala nikakvu posebnu stručnu naobrazbu, osim one stečene kroz praksu. Ugovor se ispočetka sklapao na

³⁴ Isto, str. 76.

³⁵ Isto, str. 77.

godišnji ili dvogodišnji rok, da bi u kasnijim stoljećima bio sklopljen na neodređeno vrijeme, a poznati su i slučajevi „nasljeđivanja“ službe pa se tako služba prenosila kroz nekoliko generacija.³⁶

Govoreći o pomoćnome osoblju, neke službe (ključar dvora / tamničar, krvnik, vojnici) nije potrebno detaljno opisivati. Zduri (*riparii*) su službenici koji knezu i vijećima pomažu u izvršenju akata javne vlasti. To su razna obznanjenja akata javne vlasti (proglasi novih propisa, potjernice za odmetnutim zločincima ili objavljivanje presude osuđeniku), a, s druge strane, predvođenje vojnika u izvršavanju akata prisile po naredbi suda i drugih institucija vlasti, pri uhićenju i izvršenju tjelesnih kazni. Knežaci su oružana pratnja lokalnoga kneza putem kojih on provodi neke od akata iz svoje nadležnosti; oni pozivaju na sud, objavljuju presude stanovnicima dubrovačke okolice, predvode soldate u kuću u kojoj treba provesti uhićenje ili izvršenje, imaju pravo ulaziti u kuće, a od oružja nose koplje. Kaznaci su glavari teritorijalne jedinice kaznačine koja se približno poklapala sa selom i oni su posredovali između državnih institucija i seoske sredine. Među njegove dužnosti ubrajala se i briga za prikupljanje poreskih davanja i ispunjavanje radnih obveza stanovništva. U sferi kaznenoga prava kaznac je morao prijaviti ubojstvo i teško ranjavanje, kao i pucanje iz puške bez opravdana razloga. Bio je obavezan prijaviti prekršitelje vjerskih obveza, nepoštivanje roditelja te paziti da trudne djevojke ne bi počinile pobačaj ili čedomorstvo. Nadalje, kod kolektivne odgovornosti kaznačine za štetu zastupao ju je u procesu i predvodio je selo u traženju pravoga počinitelja, a također je bio dužan vršiti uhićenja bjegunaca ili osuđenika na izgon, koji su se vratili prije isteka roka.³⁷

³⁶ Isto, str. 80.

³⁷ Isto, str. 99.

3. Kazneno materijalno pravo

3.1. Kaznena djela

Iz izvora koji obuhvaćaju početak 14. stoljeća vidljivo je da su kazneni postupci pokrenuti zbog tjelesnoga napada, prijetnje, uvrede, a samo dvije presude odnose se na krađe (što ne govori o tome da krađa nije bilo, nego da su se rješavale na neki drugi način (samopomoću ili putem tužbe za povrat stvari ili naknadu). Nadalje, grupa od sedam presuda odnosi se na povredu gradskoga poretka: narušavanjem normi o trgovini (odbijanjem prodaje, krivim utezima), neadekvatnim naoružavanjem galije, odbijanjem vršenja povjerenoga poslanstva te nevršenjem poreske službe.³⁸

Za razliku od navedenoga razdoblja, za razdoblje od 1711. do 1800. godine u obradi arhivske građe nalazimo kaznena djela sistematizirana na sljedeći način: 1) djela protiv života i tijela u koja su ubrojena sljedeća djela: ubojstvo, samoubojstvo, čedomorstvo, pokušaj trovanja, tjelesni napad (najčešće ranjavanje), dvoboj i izazivanje na dvoboj, teška prijetnja te lakša prijetnja, 2) seksualno nasilje u koje su ubrojena djela: silovanje i seksualni napad, 3) djela protiv morala i običaja u koja su ubrojena: incest, bigamija, „skandalozna praksa“, pogaženo ženidbeno obećanje, otmica, trgovina ljudima, igranje karata te nepoštivanje crkve, 4) u verbalne delikte ubrojeni su: psovanje, ureda i kleveta, 5) djela protiv vlasti i pravnoga poretka sadrže sljedeća djela: prekršaj u službi, neposluh prema aktima javne vlasti (bijeg pri uhićenju, suprotstavljanje predstavnicima vlasti i neosnovana tužba protiv institucija vlasti, kršenje presude o izgonu), podstrekavanje na kazneno djelo, lažno svjedočenje te falsifikat isprave, 6) u djela iz koristoljublja ubrojena su: krađa (otimanje stvari, otimanje životinje), razbojništvo te prijevara te 7) civilni delikti: kršenje obveze iz obrade zemlje ili služenja (bijeg sluga ili kmeta, kršenje kmet-ske ili slugine obveze, neovlašteno držanje kmeta), poljska šteta, šteta na drugim stvarima, smetanje posjeda (smetanje posjeda i neovlašteno korištenje tuđega posjeda ili stvari, uzurpacija zemlje), djelo na štetu tuđe

³⁸ Isto, str. 48.

stoke (usmrćenje životinje, napad na tuđu životinju, uginuće posuđene životinje, neovlašteno prisvajanje životinje) te ostali civilni delikti (napad tuđe životinje, neplaćanje najamnine, neovlašteno ometanje aktivnosti, neizvršenje ili nesavjesno izvršenje obveze, neovlašteno odbijanje usluge, nesavjesno čuvanje).³⁹

Govoreći o kaznenim djelima, ističemo četiri znanstvena rada:

U prvome radu obuhvaćeno je 185 slučajeva ubojstava među srodnicima u razdoblju od potresa 1667. godine do 1806. godine. Intenzitet ubojstava među srodnicima bio je proporcionalan intenzitetu svih ubojstava, stoga autor zaključuje da ubojstva među srodnicima nisu bila samo rezultat poremećaja u obiteljskoj strukturi, nego su izravno ovisila i o društvenim zbivanjima: sveopća nesigurnost, neimaština, nezadovoljstvo ljudi smanjivalo je toleranciju i lakše su se „gubili živci“ i potezao nož. Borba za opstanak pojačavala je sukobe oko imovine među braćom i rođacima.⁴⁰ Najveći broj ubojstava u navedenome razdoblju događao se među braćom (brat je ubio brata, a u nekoliko slučajeva brat je ubio sestru). Između roditelja i djece ubojstva su bila rjeđa, najčešće se radilo o nehaju. Sva bratoubojstva dogodila su se u ruralnim regijama, kao i ubojstva sestre, a u odnosu na ubojstva između roditelja i djece, žrtve su češće bila djeca. Ubojstva među srodnicima daljima od prvoga stupnja po kanonskome računanju, odnosno drugoga stupnja po civilnome računanju bila su rijetka (spominju se četiri slučaja kada je sinovac ubio strica). Kod ubojstava među supružnicima češće je bio slučaj da je muž ubio ženu, nego obrnuto, a od ubojstava među svojtom (srodstvom po tazbini), koja su bila rijetka, najbrojniji su slučajevi ubojstva tasta od strane zeta. U odnosu na ubojstva između usvojenika i usvojitelja reklo bi se da su ta djela bila vrlo rijetka (zabilježena su tri takva slučaja), ali imajući u vidu da broj posvojenih nije bio velik, onda to i nije tako mali broj.⁴¹

³⁹ HRVOJE BARIČEVIĆ, RUŽA RADOŠ, NELLA LONZA, „Kazneni postupci pokrenuti po službenoj dužnosti u dubrovačkoj praksi 18. stoljeća“, *Analiza Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 53/1, 2015., str. 207.

⁴⁰ NENAD VEKARIĆ, „Ubojstva među srodnicima u Dubrovačkoj Republici, (1667. - 1806.“), *Analiza Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 37., 1999., str. 99.

⁴¹ Isto, str. 127.

U drugome radu prikazano je sedam ubojstava koja su se dogodila krajem 17. i početkom 18. stoljeća, u igri ili uz igru. Ta su se ubojstva dogodila u afektu ili iz nepromišljenosti, gdje se ubojica već nakon nekoliko minuta kaje zbog svoga čina. Prvo ubojstvo dogodilo se među djecom dok su se igrali „na mjedenica, tojes na solde“, drugi slučaj zbio se uz ples „štoketine“, a ubojstvu je prethodila svađa djece na igru „od mjendela“, treće ubojstvo dogodilo se u igri „na cunje“ (boćanje), četvrto u mačevanju, peto na kartanju, šesti je slučaj oklada, a sport nesvakidašnji – vađenje loze spolnim organom, sedmo ubojstvo rezultat je okrutne šale nekolicine mladića s ubogim čeljadetom.⁴²

Treći rad donosi prikaz dvaju kaznenih djela jedne obitelji. Prvo djelo, Ivan Stjepanov D. iz Pičeta (Konavle) silovao je devetogodišnju djevojčicu Luciju Mihajlovu Miladinović iz Brotnica (Konavle). Premda je zatražio azil u crkvi Sv. Andrije, uhitili su ga barabanti i odveli u zatvor. Kada je izveden iz zatvora i saslušan u vezi silovanja, priznao je počinjeno djelo i rekao da će oženiti Luciju,⁴³ što je i učinio te im se trinaest godina kasnije rodila kći Anica. Drugo djelo govori o 32-godišnjoj Anici koja obdržava skandalozan običaj (*pratica scandalosa*) da stalno stanuje s Petrom Budićem koji je oženjen. Anica je bila uhićena i iz zatvora je dala iskaz sucima negirajući počinjenje djela; četiri godine kasnije tužio ju je barabant Grgur Franić zbog klevete. Deset godina poslije, nakon smrti prvoga muža, preudala se za Ivana Lučića iz Herceg Novoga, i to je o njoj zadnji trag. Ova dva slučaja koja su se dogodila u razmaku od 41 godinu pokazuju kako su Dubrovčani razrješavali zločin silovanja i njegove posljedice, a u drugome slučaju kakva je reakcija na dugotrajno krizno stanje u kojemu je stupanj društvenoga nereda i raskalašena života bio na visokoj razini.⁴⁴

⁴² Više o ovim ubojstvima u: NENAD VEKARIĆ, „Iz igre u smrt“, *Dubrovački horizonti*, br. 36., 1996., str. 12.-22.

⁴³ Sukladno Statutu, knjiga 6. VI. „O silovanju žena“ kazna je bila 50 perpera, ako ne bude mogao platiti, izvadili bi mu oba oka. Ako bi ženu uz njezin pristanak htio oženiti, ne bi trebao platiti ništa.

⁴⁴ NENAD VEKARIĆ, „Genealogija jednog zločina“, *Dubrovački horizonti*, br. 37, 1997., str. 11.

Četvrti rad govori o čedomorstvu⁴⁵ u razdoblju od 1667. do 1808. godine. Pored prikaza navedenoga kaznenog djela europskih zemalja, samim iskazom pred sudom o porođaju, razlozima začeca i neželjenoga roditeljstva, iz rada možemo razabrati koje su to bile abortivne metode koje su se najčešće koristile: tijesno podvezivanje trbuha, skakanje s visine, uzimanje arsenika i žive te uzimanje pojedinih trava koje imaju abortivno djelovanje. Nadalje, doznajemo i koji su motivi mogli biti razlozi za odluku o čedomorstvu: spol novorođenčeta nije znatnije utjecao na takvu odluku, a redovito su motivi bili stid i strah. Što se, pak, tiče profila čedomorke, samo u jednome slučaju radilo se o udanoj ženi, to su mahom bile neudane djevojke, nešto manje udovica i jedna trećetkinja. Gotovo polovica čedomorki bile su sluškinje. Premda nije zabilježena dob čedomorki, na temelju genealoških podataka utvrđeno je da se radi o dobi između 20 i 30 godina. Razmjerno je velik broj čedomorstava u samome Gradu (22 od 64). Načini izvršenja djela bili su različiti: dijete je bilo ugušeno, utopljeno, preklano, a u nekim slučajevima odbačeno u zahodsku jamu ili bačeno s visine. Prednost je bila na strani onih metoda koje su izazivale brzu smrt, jer je roditelji najvažnije bilo da je ne oda djetetov plač. Pasivne metode kao što su nepodvezivnje pupka, nedavanje hrane, izlaganje hladnoći ili slično povlačile su prevelik rizik da će počiniteljica biti otkrivena. U slučajevima u kojima je bila pokrenuta istraga dječji je leš bio zakopan, bačen u jamu, zahod, bunar, more ili lokvu, odložen u otvorenome grobu, spaljen ili bačen prascima. Postupak zbog čedomorstva pokretao se odlukom suda (*ex officio*). Optuženice su često u svoju obranu tvrdile da je dijete rođeno mrtvo ili da je porođaj bio znatno preuranjen, a plod još nerazvijen. U četiri od dvanaest postupaka sud je odlučio primijeniti torturu. Redovita kazna za čedomorstvo bila je vješanje. Kako su dvije trećine optuženica bile nedostupne vlastima, bila im je izrečena smrtna kazna iz ogluhe. No, navode se primjeri gdje su kazne ublažene i zamijenjene zatvorom. Kod čedomorstva vidljivo je da je javni poredak imao interes za progon, no sud nije uspijevaio udovoljiti dokaznim standardima koji su se

⁴⁵ Polazište ovoga rada bilo je istraživanje Nenada Vekarića u spomenutomu radu *Ubojstva među srodnicima u Dubrovačkoj Republici (1667. – 1808.)*.

zahtijevali za izricanje osuđujuće presude. Tako bi se postupak držao trajno otvorenim i ti su nedovršeni procesi bili pravilo, a ne izuzetak, te zbog podatka da se često optužnica nije mogla usmjeriti prema određenoj ženi, a „otkrivene“ čedomorke izmicale su ruci pravde, autorica utvrđuje da je prinos dubrovačkoga pravosuđa u suzbijanju čedomorstava bio minimalan.⁴⁶

3.2. Vrste kazni

Kazne se mogu razvrstati po različitim kriterijima, ovisno o tome koje se njihovo svojstvo odredi kao odlučujuće. Dubrovačko kazneno pravo nije nikada dobilo zaokruženu teorijsku razradu, pa čak ni jednostavnu sistematizaciju, kakvu građanski postupak, primjerice, jest.⁴⁷ Ovdje su kazne prikazane po kriteriju od najteže, najstrože do najblaže kazne.

3.2.1. Smrtna kazna

Smrtna kazna izricala se za najteža kaznena djela kao što su ubojstvo, čedomorstvo te pobuna protiv javne vlasti. Način izvršenja ove kazne nije jedinstven. Neke su se izvršavale tajnim likvidacijama, a redovito su bili u pitanju turski podanici kojima su dubrovačke vlasti smjele suditi na temelju pravila o nadležnosti prema mjestu počinjenja djela.⁴⁸ Tajne likvidacije izvodile su se davljenjem u zatvoru, trovanjem ili bi se odredio povjerenik da smisli najprikladniju metodu. Zabilježen je i jedan slučaj izvršenja kazne na način da je okrivljenik bio utopljen u moru kod Lokruma, ali nije razvidno iz kojega je razloga odabran upravo taj način izvršenja.

Sve ostale smrtne kazne provodile su se javno, „djelujući kao ritual koji može potaknuti kolektivne katarzične procese i kao opomena koja

⁴⁶ NELLA LONZA, „Dvije izgubljene duše: čedomorstva u Dubrovačkoj Republici (1667.-1808.)“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 39, 2001., str. 301.

⁴⁷ N. LONZA (1997.), n. dj., str. 139.

⁴⁸ VESNA MIOVIĆ-PERIĆ, „Umorstva turskih podanika od strane Dubrovčana – presuđivanje prema turskim zakonima“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku*, br. 28, 1990., str. 169.-182.

ostavlja trajni trag u duši pojedinca koji im je prisustvovao“⁴⁹. Javna pogubljenja izvršavala su se vješanjem na Dančama ili odrubljivanjem glave na Pločama. U pojedinim slučajevima bilo je predviđeno da se prije ili poslije smaknuća nad tijelom provede još neki dodatni ponižavajući čin (npr. da tijelo homoseksualca nakon pogubljenja treba spaliti ili, pak, da se leš nakon smaknuća raščetvori i dijelovi tijela istaknu se na simboličnim mjestima kao strašni *memento*).⁵⁰

U situacijama kada zločinci nisu bili dostupni dubrovačkim vlastima, a interes za njihovo kažnjavanje bio osobito izražen, izvršavale su se simbolične egzekucije na drvenoj lutki koja je obješena na vješalima. Ovi su postupci bili izuzetak samo u izvanrednim slučajevima kako bi društvena poruka bila jasno artikulirana i uvjerljiva.⁵¹

3.2.2. Tjelesne kazne

3.2.2.1. Kazne sakaćenja – mutilacije⁵²

U statute Venecije i Dubrovnika, kao i drugih dalmatinskih gradova, mutilacija je vjerojatno preuzeta iz bizantskoga prava. U dubrovačkome je *Statutu* kod mutilacije dolazilo u obzir sječenje desne ruke (za tjelesnu ozljedu – udarac hladnim oružjem po licu ili odsijecanje nekoga uda, krađu, drumsku pljačku, krivotvorenje isprava, podnošenje sudu lažnoga dokumenta te za unosenje u Dubrovnik lažnoga novca), nosa (kazna rezervirana za žene – krađa više od 20 perpera i ako bi sluškinja uvela u kuću bez dopuštenja gospodara ili gospodarice nekoga čovjeka) te vađenje jednoga ili oba oka (za krađe, pljačke i silovanje). Mutilacija se u Dubrovniku obavljala javno, pred pukom, kako bi djelovala

⁴⁹ N. LONZA (1997.), n. dj., str. 142.

⁵⁰ Ilija Mitić navodi primjer uobičajene prakse da glava i četvrtina tijela ostanu na vješalima, dok bi ostala tri dijela bila odnesena, i to jedan na otočić Grebeni, drugi na otok Bobaru, a treći bi bio ostavljen pred kućom obješenoga; vidi ILIJA MITIĆ, „O vrstama kazni u Dubrovačkoj Republici“, *Balkanica XV, Academie Serbe des sciences et des arts, Institut des etudes balkaniques*, Beograd, 1984., str. 107.

⁵¹ N. LONZA (1997.), n. dj., str. 148.

⁵² lat. *mutilare* – krnjiti, sakatiti; 1. Osakaćenje, unakazivanje, kljaštrenje, krnjenje, umanjivanje, kvarenje, nagrđivanje, 2. Amputacija; vidi u: BRATOLJUB KLAJČIĆ, *Veliki rječnik stranih riječi*, Zora, Zagreb, 1974., str. 886.

zastrašujuće i tako odvratila eventualne buduće počinitelje od istoga ili slična kaznenog djela.⁵³

Dopunom ranije odredbe *Statuta* 1460. godine mogla je biti počinitelju odsječena ne samo desna nego i lijeva ruka ako je s njom počinio kazneno djelo. Također, postojale su kazne izvanrednoga karaktera koje nisu predviđene *Statutom*, a to su bile kazne odsijecanja ušiju i kazne odsijecanja nosa i ušiju, koje su bile određivane od slučaja do slučaja za posebne prilike. Pored ovih kazni, izricane su i kazne odsijecanja desne noge ili samo lijeve ruke, a primjenjivale su se za neke slučajeve kaznenih djela koje je trebalo, zbog posebnih okolnosti i prilika, naročito i primjereno kazniti.⁵⁴

3.2.2.2. Trzaji na koloturi

Trzaj na koloturi jedna je od težih kazni kod kojega je osuđenikovo tijelo izlagano povredama zglobova i oštroj boli. Nju nisu bili ovlašteni izricati lokalni knezovi, nego je bila pridržana ovlastima Kaznenoga suda i Senata, kao i nesudskim institucijama vlasti – zdravstvenim službenicima prema prekršiteljima zaštitnih propisa protiv epidemija te, na primjer, za nezakonitu prodaju soli. Tijekom 18. stoljeća ta se kazna postupno povlačila iz prakse Kaznenoga suda, a zadržavala se u djelatnosti „upravnih“ institucija.^{55, 56}

⁵³ ILIJA MITIĆ, „Mutilacije u dubrovačkom pravu“, P. o. Fiskovićev zbornik II, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 1980, str. 57.

⁵⁴ ILIJA MITIĆ, „Primjeri mutilacije – sakaćenja u starom Dubrovniku“, P. o. *Jugoslavenski historijski časopis*, br. 3-4, 1977., str. 127.

⁵⁵ N. LONZA (1997.), n. dj., str. 148.

⁵⁶ Ilija Mitić ističe da su prilikom izricanja te kazne određeni ne samo dužina vremena vješanja nego i broj trzaja konopom; vidi ILIJA MITIĆ „Prilog upoznavanju načina kažnjavanja u Dubrovačkoj Republici“, *Analiz zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 22-23, 1985., str. 167.

3.2.2.3. Obilježavanje pečatom

Ovom kaznom osuđeniku se udarao poseban biljeg (*pubblico bollo*) od usijana željeza na čelo, i to jedanput.⁵⁷ Pečat je na licu osuđenika ostavljao trajno i odmah vidljivo unakaženje, koje je „imalo trostruki smisao: tešku stigmatizaciju koja na drastičan način marginalizira člana zajednice, ‘hodajućeg’ upozorenja svima ostalima, te neizbrisive oznake koja bi svaki sud upozoravala da je pred njim recidivist“⁵⁸. Ova kazna nije se izricala samostalno. Prethodila bi joj sramotna ophodnja na magarcu, izlaganje na stupu i batinanje, a izricala se prije izгона, kazne prisilnoga veslanja ili zatvora, najčešće za kaznena djela krađe, čedomorstva i incesta.

3.2.2.4. Batinanje

Mjera batinanja ne javlja se samostalno, nego joj prethodi ophodnja na magarcu i sramotni stup ili slijedi još neka kazna (obilježavanje pečatom, izgon, zatvor). Mjera batina iznosila je 25 udaraca, a ponekad se batinanje ponavljalo u više navrata. Izvodio ju je krvnik, ili vojnici, obojenim drvenim štapovima nedjeljom, najčešće unutar ili pred Lužom. Dramatici zbivanja ponekad je pridonosio bubanj ili izvikivanje kazne.⁵⁹

3.2.3. Kazne izгона

3.2.3.1. Izgon

Izgon s državnoga teritorija jedna je od najstarijih kazni čiji je smisao odstranjenje kriminalca iz zajednice kako bi se na konačan i učinkovit način zajednicu zaštitilo od njegovih nedjela. Ponekad je to bila jedina sankcija, a ponekad se vezivala s kaznom veslanja, ili poslije izdržavanja kazne zatvora, a izgonu su često i prethodile kazne osramoćenja

⁵⁷ Mitić spominje slučaj iz 1684. godine gdje je Marija, žena Vlahušina, osuđena na kaznu dovođenja na magarcu pred Orlandov stup, tamo će biti išibana i užarenim će joj željeznim pečatom tri puta biti pečaćeno čelo; vidi I. MITIĆ (1984.), n. dj., str. 114.

⁵⁸ N. LONZA (1997.), n. dj., str. 150.

⁵⁹ Isto, str. 151.

(ophodnja na magarcu, izlaganje na stupu, batinanje, obilježavanje pečatom). Izgon se određivao na rok od jedne godine naviše, no u mnogim slučajevima izricao se doživotno.

Osim spomenutih slučajeva izгона iz države ponekad se osuđeniku samo zabranjivalo nastanjivanje i boravak u samome Gradu, određenoj četvrti, selu ili dijelu teritorija.⁶⁰

3.2.3.2. Zatiranje ognjišta i izgon obitelji

Zatiranje ognjišta izricalo se kao dodatna mjera gdje se kućno ognjište zatiralo u doslovnome i prenesenome smislu: uništavane su nastambe, a ukućani su bili prinuđeni na progonstvo. N. Lonza navodi da se u arhivskim izvorima prikazuje kako kuća treba biti spaljena i srušena sa zemljom, a tlo posoljeno. Takvo razaranje građevina te doslovna i simbolična sterilizacija zemljišta pokazivali su da vlasti, ako to žele i smatraju pravičnim, mogu uništiti sve pretpostavke za život i pojedinca i njegova roda.⁶¹

Gotovo jednako dalekosežna kaznena mjera sastojala se u protjerivanju osuđenikove obitelji. Najčešće su vlasti zahtijevale da cijela obiteljska zajednica napusti područje svoje knežije i nastani se na suprotnome kraju dubrovačkoga teritorija ili na otocima, a bilo je i takvih osuda na egzil koje su naređivale osuđenikovo obitelji da s njime napusti državni teritorij.⁶²

3.2.4. Kazne gubitka statusa i službe

Lišenje plemićkoga statusa moglo je biti trajno, a u osobito teškim slučajevima odnosilo se i na njegove potomke, pa i širu obitelj. Češće je isključenje iz plemićkoga sloja bilo osobno i na određeni rok, u kojemu bi vlasteoska prava bila „zamrznuta“, a ponekad bi njegova prava bila blaže ograničena, time što bi se zabrana odnosila samo na određenu službu.

⁶⁰ Isto, str. 154.

⁶¹ Isto, str. 156.

⁶² Isto, str. 157.

Osim patricija, sankcijom gubitka javne službe vlasti su posezale i protiv ostalih osoba koje su pripadale državnomu aparatu i primale plaću, naročito u slučajevima zloupotrebe položaja ili nesavjesna postupanja, a o težini djela i krivnji ovisilo je hoće li ga „samo“ izbaciti s posla ili zauvijek lišiti pristupa državnim službama.⁶³

Povlačeći usporedbu s današnjim kaznenim zakonodavstvom, ovakva kazna danas (dakako u izmijenjenu i prilagođenu obliku) ubrajala bi se u propisane sigurnosne mjere kao mjera zabrane obavljanja određene dužnosti ili djelatnosti.

3.2.5. Kazne osramoćenja

3.2.5.1. Sramotna ophodnja

Ritualna ophodnja je kazna koja se nikada ne javlja samostalno, nego često prethodi izlaganju na stupu ili u kladama, udaranju sramotnoga pečata i izgonu, a redovito smrtnoj kazni čiji je osnovni smisao osramoćenje osuđenika pred mnoštvom. Provodila se tako da je osuđenik jahao na magarcu okrenut prema repu, a ponižavajući učinak pojačavao se ponekad time što se na glavu osuđenika polagala mitra oslikana paklenim scenama.⁶⁴

3.2.5.2. Izlaganje na stupu sramote

Kazna izlaganja na sramotnome stupu (koji se naziva i *palus*, *berlina*, *columna*, *stendardo*, *carrus*) najčešće se izričala za krađu te se u pravilu javlja u kombinaciji s osudom na batinanje, obilježavanje pečatom, galiju, izgon ili zatvor, a rijetko kao jedina kazna. Ove dvije naprijed navedene kazne smatrane su užasavajućima, jer su je osuđenici bili voljni zamijeniti za godinu dana zatvora ili desetogodišnje izgnanstvo.⁶⁵

⁶³ Isto, str. 159.

⁶⁴ Isto, 160.

⁶⁵ Isto, str. 162.

3.2.5.3. Glava u kladama, jezik u procijepu

Izlaganje osuđenika s glavom postavljenom i zaključanom među dvjema drvenim gredama – kladama, odnosno s jezikom uhvaćenim u štipaljci – procijepu dvije su vrlo teške kazne osramoćenja. Ako je osuđenici ostavljeno pravo izbora, radije su se odlučivali za zatvor. Klade su se najčešće izricale za krađu, a procijep za uvredu i psovke. Dok se klade ponekad izriču i kao jedina kazna, procijep se gotovo uvijek kombinira s nekom drugom sankcijom.⁶⁶

3.2.5.4. Morica

Morica je kazna osramoćenja i pokore koja je bila ukorijenjena u dubrovačkome selu, a provodila se tako da bi osuđenik s teškim kamenom („moricom“) obješenim oko vrata stajao pred svijetom okupljenim za nedjeljnu misu. Takva je kazna namijenjena prvenstveno psovačima i kleveticima, kao i onima koji bi roditeljima uskratili dužno poštovanje. Nakon izdržane „morice“ obično bi trebala uslijediti javna isprika. Ovu kaznu izricale su crkvene institucije i seoske bratovštine, a u nekim dijelovima dubrovačkoga kraja (npr. Župa) zadržana je do kraja 19. stoljeća.⁶⁷

3.2.6. Kazne zatočenja

3.2.6.1. Zatvor

Kazna zatvora javlja se u kaznenome sustavu Dubrovačke Republike od 15. stoljeća i koristila se ne samo kao supsidijarna kazna uz novčanu nego i kao primarna sankcija, vremenom sve više dobivajući na važnosti, a u 18. stoljeću zatvorska je kazna dominantan oblik kažnjavanja. Zatvorsku kaznu ponekad prati novčana kazna, a ponekad je zatvor samo uvod u dugotrajan izgon. Zatvor se također javlja u funkciji supsidijarne i alternativne kazne. Kazna zatvora izriče se najčešće u rasponu

⁶⁶ Isto, str. 163.

⁶⁷ Isto, str. 164.

od mjesec dana do pola godine, dok je prosječno trajanje kazne zatvora dva mjeseca.⁶⁸

Dubrovački zatvori bili su smješteni u kompleksu zgrada Kneževa dvora i Vijećnice. Blizina sudišta i tamnice funkcionalno je bila opravdana time da su pritvorenici stalno bili na raspolaganju sudu, a zatvorska lokacija sigurna je i ekonomična jer se zgrada ionako posebno čuva. Iako ih je danas nemoguće precizno locirati, postojale su tamnice koje su se zvale „velika“, „mala“, „toranj“, „barbakan“, „kamera“, „ženski“, „novi“, „zmaj“, „pod krst“, „skala“, „drugi pod skalom“, „tajni zatvor“, „ledarica“, tri „donja“ zatvora (*d'abasso*) i tri „od pučine“ (*de pelago*).⁶⁹ Ponekad su i neki drugi prostori služili kao zatvor, npr. u knežijama i kapetanijama, i to samo za kratke kazne, te dok su trajali radovi na dvoru, prostorija u utvrdi Lovrijenac. Klerici su u pravilu zatvarani u prilagođenim samostanskim prostorijama, a početkom 18. stoljeća izgrađen je i „zatvor“ u samostanu Sv. Klare.⁷⁰

3.2.6.2. Zatočenje u utvrdi

Zatočenje u utvrdi kazna je „rezervirana“ za patricije, odnosno viši sloj građanstva (npr. građani iz redova Antunina⁷¹), a izricala se za međusobne fizičke obračune koji nisu doveli do težih posljedica i za sitnije prijestupe (npr. pri zabrani nekih igara na sreću ili kazna za iščupano mlado stablo). Dok je u nekim slučajevima odmjerena kao jedina kazna, češće je osuđeniku prepušten izbor između zatočenja i novčane kazne, koja osuđenima iz viših slojeva nije predstavljala teškoću, pa su se oni radije odlučivali na plaćanje novčane kazne. Kazna zatočenja izdržavala

⁶⁸ Isto, str. 166.

⁶⁹ MILAN REŠETAR, „Dubrovačke tamnice“, *Glasnik učenog društva Sveti Vlaho*, knj. 1, 1929., str. 39.- 44.

⁷⁰ N. LONZA (1997.), n. dj., str. 169.

⁷¹ Članovi Bratovštine Sv. Antuna (vidi u: IRENA BENYOVSKY LATIN - ZRINKA PEŠORDA VARDIĆ – IVANA HANIČAR BULJAN, „Antunini na Placi: prostorni razmještaj članova Bratovštine sv. Antuna duž dubrovačke Place u 15. stoljeću“, *Povijesni prilozi*, br. 55., 2018., str. 57.-136.)

se u utvrdama Lovrijencu, Revelinu, Sv. Ivanu te u stonskoj Koruni. Trajala je od osam dana do pet mjeseci.⁷²

3.2.6.3. Kućno zatočenje

U dubrovačkoj kaznenoj praksi kućno je zatočenje kod plemića i viših slojeva građana imalo funkciju pritvora i zatvora. Trajanje zatočenja kretalo se od 6 dana do 2 mjeseca i 6 dana, prosječno 22 dana. U nekim slučajevima to je bila jedina kazna, a u ostalim ostavljala je osuđeniku alternativu novčane kazne (jedan dan zatočenja odgovarao je 20 groša globe).⁷³

3.2.7. Radne kazne

3.2.7.1. Prisilni radovi

Kazna za javne radove javlja se u dubrovačkoj sudskoj praksi u 17. stoljeću, a intenzivno je korištena nakon velikoga potresa 1667. godine, koja je davala besplatnu radnu snagu za raščišćavanje ruševina i osnovne građevinske radove. Prisilan rad znao se izricati kao kazna u razdoblju većih javnih radova, kao što su gradnja katedrale, popravak putova ili čišćenje luke.⁷⁴ Duljina kazne kretala se od 6 dana do 5 mjeseci, a prosječno je po osuđeniku trajala 40 dana. Prisutnost ove kazne ravnala se prema pragmatičnim potrebama za javnim radovima. Cilj je bila proračunska ušteda, a ne preodgoj kažnjenika putem „radne terapije“.⁷⁵

3.2.7.2. Prisilno veslanje

Kazna prisilnoga veslanja uvedena je početkom 16. stoljeća, najprije u trajanju od par mjeseci, i to ispočetka na domaćim brodovima, da bi se

⁷² N. LONZA (1997.), n. dj., str. 181.

⁷³ Isto, str. 182.

⁷⁴ NELLA LONZA, “Ma niti je suda ni pravde”: kriminalitet i pravni poredak Dubrovačke Republike nakon “Velike trešnje”, *Dubrovnik, Časopis za književnost i znanost*, br. 2, 1993, str. 261.

⁷⁵ N. LONZA (1997.), n. dj., str. 186.

kasnije izricala na duži rok i izdržavala se na stranim brodovima, najčešće na mletačkim, napuljskim i malteškim galijama. Ova kazna izricala se kao primarna, ali i supsidijarna, i nije se izricala plemićima ni ženama. Najčešće je izrečena kod teških krađa, sudioništva u ubojstvu i kod zločina seksualne prirode. U 18. stoljeću izricala se u rasponu od godine i pol do deset godina, s time da je nekoliko puta određena i doživotno, a prosječno je trajanje nešto preko četiri godine, pa je po tome dubrovačka praksa sličnija mletačkoj nego praksi drugih zemalja.⁷⁶

3.2.7.3. Vojna služba

Ova kazna, koja se nije često izricala, ispočetka se izricala sama ili u kombinaciji sa zatvorom od dva mjeseca do dvije godine (prosječno sedam mjeseci), a u kasnijemu razdoblju Republike kao zamjenska kazna i tada bi trajala dulje, prosječno četrnaest mjeseci. Slična praksa postojala je i u drugim državama koje su imale manjak vojnika, a nedovoljno novaca za plaćenike, odnosno nastojale su uštediti na državnim rashodima.⁷⁷

3.2.8. Novčane kazne

Novčane su kazne u sudskoj praksi 14. stoljeća bile osnovni oblik kažnjavanja, dok ga u narednome stoljeću počinje potiskivati zatvorska kazna koja će postati nositeljem penalnoga sustava za „srednji pojas“ kriminaliteta, a novčane kazne većinom će ostati vezane za sitnije delikte i neke prijestupe. U 18. stoljeću ova se kazna rijetko izriče kao jedina ili primarna sankcija, dostižući jedva 1 % svih osuda, no kao alternativna kazna ili izborna kazna susreće se u puno većemu postotku. Najčešća kombinacija jest ona u kojoj je primarna kazna zatvorska, a alternativna novčana.⁷⁸ Novčane kazne kretale su se u velikome rasponu: od 2 perpera do 300 dukata, tj. 1000 perpera. Visina novčane kazne s vremenom se

⁷⁶ Isto, str. 188.

⁷⁷ Isto, str. 189.

⁷⁸ Isto, str. 192.

mijenjala prateći promjene u vrijednosti novca.⁷⁹ Židovima je novčana kazna kao alternativna uvijek bila visoko odmjerena, te se za Židova za jedan dan zatvora tražilo dvostruko više novaca nego od nežidova.

Novčane kazne bile su usmjeravane na tri vrste izdataka: građevinski zahvati (gradnja crkve Sv. Vlaha, pregradnja i popravci Kneževa dvora, popločenje Place i sl., kao i radovi na izvangradskome području), za karitativne ustanove (npr. bolnica Domus Christi) te za nabavku potrepština za rad Suda (knjige, naočale i oprema ureda – tintarnice, kanape, popravak prozora). O izvršenju novčanih kazni brinuli su se državni odvjetnici koji su o tome vodili i posebnu evidenciju te zabilješkama u kaznenim registrima. Novac je predavan u riznicu kako bi bio usmjeren za predviđene namjene ili su ga državni odvjetnici sami raspoređivali prema onomu kako je bilo određeno.⁸⁰

3.2.9. *Usmene kazne (isprika i ukor)*

Kao moralnu zadovoljštinu i čin ispravljanja nanesene sramote sud je u kaznu uključivao ispriku oštećeniku, i to kod vrlo teških verbalnih napada (uvrede, klevete) kod kojih je odmjeravao zatvorsku kaznu. Isprika se odvija pred sucima ili uz dvojicu svjedoka, odnosno pred skupinom ljudi pred kojima je djelo izvršeno. Osuđeniku se ostavljao vrlo kratak rok za izvršenje (između tri i osam dana, ili do prvoga praznika), pa ako bi osuđenik ignorirao ovu kaznu, prijetio mu je zatvor od barem 15 dana. Ako oštećenik nije htio primiti ispriku, obveza je otpadala, jer se smatralo da je pokušaj propao krivnjom oštećenika.

Ukor je Kazneni sud izricao sasvim rijetko, sam ili u kombinaciji s nekom drugom kaznom, obično za uvrede, a ako je vrijeđanje bilo uzajamno, oba bi sudionika bila jednako ukorena. Ako je verbalni napad

⁷⁹ Primjerice, novčana kazna, kada se primjenjuje alternativno za zatvorsku kaznu, u 1801. godini iznosila je jedan dan zatvora – jedan, dva ili tri dukata; vidi NENAD VEKARIĆ, „Sud Janjinske kapetanije“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 2, 1989., str. 133. – 147.

⁸⁰ N. LONZA (1997.), n. dj., str. 194.

bio jednostran, krivac bi povrh toga bio kažnjen kratkim zatvorom ili zatočenjem u kući.⁸¹

4. Instituti kaznenoga procesnog prava

4.1. Pokretanje kaznenih postupaka

Iz VIII. knjige dubrovačkoga *Statuta* saznajemo da su kazneni postupci u pravilu inicirani tužbom oštećenika ili druge osobe u njegovo ime knezu i to u prekluzivnome roku od tri dana od dana saznanja za počinjeno kazneno djelo, a za kaznena djela počinjena izvan grada tužba se morala podnijeti u roku od osam dana.⁸² I knez je po službenoj dužnosti mogao pokrenuti postupak, i to onda kada je postojao poseban interes vlasti zbog osjetljivosti pitanja ili težine djela,⁸³ ali pokretanje kaznenoga postupka *ex officio* nije bilo vezano vremenskim rokovima i zastarom progona.⁸⁴

U VI. knjizi dubrovačkoga *Statuta* nalazimo kaznena djela progona po službenoj dužnosti, i to za ranjavanje, trovanje, sječu tuđih stabala bez vlasnikova dopuštenja te tjelesni napad u žrtvinu domu.⁸⁵ Najveći je dio postupaka pokrenutih *ex officio* za kaznena djela: ubojstvo i čedomorstvo, incest, „skandalozna praksa“, trgovina ljudima, igranje karata te nepoštivanje crkve, psovanje, prekršaj u službi, neposluh prema aktima javne vlasti te falsifikat isprave.⁸⁶

Inkvizitorni postupak i progon *ex officio* dugo vremena ostaju sporedan, alternativni model u odnosu na akuzatorni postupak koji je u normativnim i doktrinarnim tekstovima gurnut u prvi plan. Dubrovački

⁸¹ Isto, str. 196.

⁸² *Statut grada Dubrovnika*, knj. VIII, gl. XXXVI.

⁸³ Primjerice, u slučaju kada bi izbila znatnija tuča između Dubrovčana i Vlaha koji su se potužili knezu, kod protupravna naoružanja broda, u slučaju smrti od rane i ranjavanja; usp. N. LONZA (1992), n. dj., str. 36.

⁸⁴ „gospodin knez može sa svojim sucima pokrenuti postupak o svim zlodjelima kad god i koliko god puta odluči“, *Statut grada Dubrovnika*, knj. VIII, gl. XXXVI.

⁸⁵ H. BARIČEVIĆ, R. RADOŠ, N. LONZA, n.dj. str. 203; usp. i *Statut grada Dubrovnika*, knj. VI, gl. III, VII, XI, XXXIII.

⁸⁶ Isto, str. 206.-208. Postotak navedenih postupaka pokrenutih *ex officio* kreće se između 50 i 100%

je pravni sustav favorizirao privatnu odluku o progonu (i odustanku od njega), ne postavljajući nikakve zapreke izvansudskim rješavanjima sukoba.⁸⁷

Postoje dva tipa akuzatornoga postupka: prvi je tip „čisti“ akuzatorni postupak sa simetričnim položajem tužitelja i optuženika koji se očituje u sljedećemu: optuženik od početka sudjeluje u postupku i izjašnjava se o optužbi; izdvajaju se sporna činjenična i pravna pitanja koja će biti podvrgnuta dokazivanju; obje su stranke u procesu aktivne i postavljaju pitanja svjedocima; donosi se tzv. dokazna presuda koja ovisi o rezultatu „dokaza“ koji još treba izvesti; unatoč tomu što je djelo zapravo dokazano svjedocima, sud obvezuje tužitelja na polaganje dvostruke prisege da su njihovi iskazi istiniti; postupak se ispočetka odvija usmeno, a naknadno dobiva pismeni oblik isprave; tužbeni akt još nije dobio ustaljenu formulu ni naziv.⁸⁸ Drugi je tip asimetrični akuzatorni postupak s potisnutom pozicijom optuženika koji se očituje u tome da optuženik gubi položaj ravnopravne stranke; stranke ne izdvajaju zajedno sporna činjenična i pravna pitanja koja treba podvrgnuti dokazivanju pred sudom, nego tužitelj tužbenim aktom upotpunjenim dokaznim prijedlozima stavlja sudu u zadaću da ispita njegove navode.⁸⁹

Sud je saznavao za razne zločine najčešće na temelju prijavljivanja, a dužnost prijavljivanja zločina ponekad se izričito uključivala u nadležnost neke institucije, npr. noćnih čuvara ili su lokalni dužnosnici (knezovi i kapetani) morali središnjemu sudu dojaviti svaki teži zločin koji nije potpadao pod njihovu jurisdikciju; kod nekih se prijestupa, npr. kod krijumčarenja soli, od svakoga državnog službenika tražilo da podnese prijavu. Liječnici su bili dužni prijaviti svaku sumnjivu ozljedu, a oštećenik koji nije znao označiti počinitelja podnosio je prijavu kako bi bio pokrenut kazneni postupak.⁹⁰

⁸⁷ Isto, str. 197. U XVIII. stoljeću postotak postupaka pokrenutih *ex officio* iznosi 2-3%

⁸⁸ NELLA LONZA, „Tužba, osveta, nagodba: modeli reagiranja na zločin u srednjovjekovnom Dubrovniku“, *Analiza Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 40, 2002, str. 64.

⁸⁹ Isto, str. 65.

⁹⁰ Isto, str. 70.

4.2. Optuženikova nazočnost pred sudom

Osiguranje optuženikove nazočnosti za vrijeme trajanja postupka još od 18. stoljeća postizalo se pritvorom koji bi počeo teći već u ranome procesnom stadiju, ponekad istovremeno s podizanjem tužbe. U praksi se koristio prilično često, bez obzira na vrstu počinjenoga kaznenog djela, a na određivanju pritvora mogao je inzistirati i oštećenik uz obvezu predočenja dokaza tužitelju u određenome roku. S trenutkom donošenja presude osuđenici su se zadržavali u tamnici kako bi im se onemogućio bijeg. Kako su pritvori ponekad trajali i više godina, najčešće se u presudi određivalo da se vrijeme u pritvoru uračunava u trajanje zatvora. Također, pritvor se koristio i kao metoda pritiska na optuženika da izvrši novčanu kaznu ili neku drugu novčanu obvezu koja je proizašla iz postupka (npr. naknadu oštećeniku ili sudske troškove).⁹¹

Pravo utočišta (azila) Dubrovačka je Republika poznavala još od 14. stoljeća i odnosilo se na svaku Katoličku crkvu. S obzirom na to da je bilo vezano za samo kultno mjesto, njime su se mogli koristiti i inovjerci, pa je tako i u Dubrovniku bilo primjera da Židovi dobivaju azil u Katoličkoj crkvi. Pravo azila nije se protezalo na počinitelje teških zločina, a krug izuzetaka uključivao je ubojstva, razbojstva i krađe, protudržavne delikte i niz drugih djela kod kojih se smatralo opravdanim da imunitet otpadne. Prosudba o tome spada li zločin u težu kategoriju bila je u rukama nadbiskupa, a u slučaju spora arbitrirala bi Kongregacija za crkveni imunitet Svete Stolice.⁹²

Pravo slobodna pristupa i odstupa (*salvus conductus*) vrsta je imuniteta koji su dodjeljivale same državne institucije, a sastojao se u jamstvu da određena osoba, koja bi se inače izlagala riziku od neke neželjene pravne posljedice, može slobodno nekamo pristupiti i vratiti se onamo od kuda je došla. Osim toga, imunitet se jamčio za vrijeme najvećih blagdana: blagdan Sv. Vlaha, uskršni dani, kao i početkom travnja kada se održavala procesija u spomen na razorni potres. Pravo slobodna pristupa i odstupa jamčio se i u vrijeme epidemije kuge kako bi spriječili

⁹¹ N. LONZA (1997.), n .dj., str. 213.

⁹² Isto, str. 218.

probijanje sanitarnoga pojasa za vrijeme trajanja mjera posebne zdravstvene zaštite, a uoči prestanka jamčio im se dovoljan rok za napuštanje teritorija Republike.⁹³

4.3. Dokazi

Dok su se pravila o dokaznome minimumu primjenjivala samo na najtežim zločinima, u svim ostalim slučajevima koji tvore glavninu sudskih predmeta suci nisu njima bili vezani, nego su prosuđivali samostalno, na osnovi opće logike i pravosudnoga iskustva. Dokazi se ne prihvaćaju automatski, nego je o sudu ovisilo hoće li u njima sadržane obavijesti prihvatiti kao uvjerljive i na njima utemeljiti odluku.⁹⁴

Neki od najvažnijih dokaznih sredstava svakako su iskaz svjedoka i iskaz oštećenika. Sud nije bio vezan tužiteljevim dokaznim prijedlozima te je mogao saslušati svakoga za koga je pretpostavljao da ima bilo kakvih saznanja o zločinu ili okolnostima koji su s njime u vezi. Svatko je mogao biti svjedok, pa i najbliži rođaci optuženika, no oni nisu ispitivani pod prisegom. Svjedoci su mogli biti i maloljetnici, pa i mala djeca, a njihov iskaz izazivao bi pravne učinke tek nakon što bi bio konvalidiran po završetku zakonom tražene dobi (tj. 14 godina). Sudu je stalo da od svjedoka na temelju slobodna i neposredna iskaza čuje što ovaj zna, ne pružajući mu nikakve pouzdane obavijesti zbog čega je zapravo pozvan; sud je dalje pitanjima usmjeravao svjedočenje tako da je svjedok sve više odgovarao na precizne upite. Ako bi dolazilo do kontradiktornih iskaza, ispitanike bi sud upozorio na proturječnosti i zaprijetio im suočenjem. Kada svjedok nije osobno poznao optuženika, identifikacija se provodila putem prepoznavanja, gdje bi svjedok između slično obučених osoba koji odgovaraju opisu osumnjičenika trebao rukom pokazati na počinitelja. Ako bi on bez kolebanja i dvojbe označio osobu koju je prepoznao, identifikacija se mogla smatrati vjerodostojnom.⁹⁵

⁹³ Isto, str. 220.

⁹⁴ Isto, str. 222.

⁹⁵ Isto, str. 228.

Priznanje optuženika kao dokaz moglo se dati pred sudom ili pred osobama koje su to spremne ponoviti pred sudom, tzv. izvansudsko priznanje. Tortura (tjelesna, psihička ili kombinirana) bila je sredstvo za iznuđivanje priznanja, a ne samostalna vrsta dokaza koja se primjenjivala od početka 14. stoljeća za najteže zločine, kasnije i na zločine imovinske prirode (krađe i sl.). Provodila se metodom koloture i bila je slična kazni trzaja na koloturi, s time što se potonja odvijala na otvorenome prostoru pred očima javnosti, a tortura ne.⁹⁶

Govoreći o optuženikovu pravu na obranu, optuženik je imao poziciju procesnoga „objekta“ (prvi put pojavljivao se na sudu kada bi dokazivanje već bilo pri završetku, a dotadašnji procesni slijed odvijao se mimo njegova znanja, pa on na njega nije mogao ni utjecati te, drugo, optuženiku se nije morala uvijek dati prilika da se izjasni o optužbi i iznese svoju obranu). Tek 1742. godine usvojen je novi prijedlog koji se pozivao na prirodna čovjekova prava i odnosi se na sve postupke, a ne samo na one najteže.⁹⁷

Očevid i vještačenje, kao dvije vrste dokaza koje se u suvremenome kaznenom postupku smatraju zasebnima, u dubrovačkoj se praksi daleko više stapaju; povezuje ih okolnost da se relevantne činjenice utvrđuju neposrednim opažanjem, kao i istovjetna dokazna snaga. Očevid se, u slučaju sumnje na ubojstvo, provodio na mjestu gdje je leš nađen. Kancelar je upravljao procesnom radnjom, a liječnici su obavljali pregled leša, po potrebi i obdukciju. Utvrđivanje smrti provodilo se i po medicinskim kriterijima i na ritualno-pravni način.⁹⁸

Pretrazi optuženika ili njegova doma pristupalo se kada se htjelo utvrditi skriva li neki predmet koji je u vezi sa zločinom (npr. ukradena stvar, oružje ili pribor). Sud je znao narediti pretragu tijela i odjeće ako smatra da optuženik tu stvar ima i dalje uza se, a pretragu bi provodili kancelarijski pomoćnik i tamničar.⁹⁹

⁹⁶ Više o torturi - vidi Isto, str. 236.

⁹⁷ Isto, str. 240.

⁹⁸ Kancelar bi tri puta pitao umrloga tko ga je ubio te zaključio da ovaj zbog smrti nije odgovorio; Isto, str. 229.

⁹⁹ Isto, str. 230.

Kod medicinskih vještačenja, po nalogu suda ili po zahtjevu oštećene stranke, kao medicinski stručnjaci najčešće se javljaju kirurzi i brijači, a samo u malome broju slučajeva fizici i primalje.¹⁰⁰

4.4. Presuda

Donošenje presude i njezino objavljivanje predstavljaju ključan trenutak svakoga kaznenog postupka. Postoje dvije vrste presuda – osuđujuća i oslobađajuća, ali i treća situacija u kojoj sud ne zaključuje postupak, jer nije uvjeren ni u krivnju ni u nevinost osumnjičenika, pa iščekuje hoće li se pojaviti još neki dokaz koji će prevagnuti u prilog jedne od odluka.¹⁰¹

Ako je optuženik bio uredno pozvan da pristupi sudu, pa se u ostavljenome roku nije odazvao, bile su ispunjene pretpostavke za donošenje kontumacijske presude. Sud nije bio dužan izvoditi nikakve dokaze, nego je mogao zaključiti predmet i proglasiti osudu, no u velikome broju predmeta ipak je bio proveden dokazni postupak ako je sud, primjerice, htio utvrditi je li još tko sudjelovao. Izricanjem oglušne presude stvarala se nova situacija za osuđenika, njegovu užu društvenu zajednicu, pa i za same vlasti. Presuda koja je donesena često je, zbog bijega zločinca, ostajala samo mrtvo slovo na papiru. Iako su se poduzimale dodatne mjere da se osuđenika uhiti i izruči vlastima, u većini slučajeva bjegunci bi se, uz potajnu potporu obitelji i šutnju okoline, uspijevali održati na slobodi.¹⁰²

4.5. Drugostupanjski postupak

Osuđenici nezadovoljni ishodom postupka, odnosno odlukom o kazni, mogli su uložiti žalbu u roku od osam dana otkada im je presuda bila obznanjena, a ako bi to propustili učiniti, presuda je postajala konačna i izvršna. Zbog suspenzivnoga učinka žalbe, kao i opće procesne

¹⁰⁰ NEDA KOVAČIĆ, *Tijelo kao dokaz: medicinska vještačenja u postupcima Kaznenog suda u Dubrovniku u 18. stoljeću*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2020., str. 50.

¹⁰¹ N. LONZA (1997.), n .dj., str. 242.

¹⁰² Isto, str. 270.

ekonomičnosti, pravosuđe se nastojalo zaštititi od olaka i neosnovana podnošenja žalbi time što je od žalitelja tražilo određeno jamstvo – polog u novcu ili vrijednim predmetima. Onaj koji tomu nije mogao udovoljiti trajanje žalbenoga postupka provodio je u pritvoru. Polog je trebao biti dostatan za pokriće sudskih troškova i naknade dosuđene oštećeniku kako bi se sva potraživanja u slučaju odbijanja žalbe mogla pokriti iz deponirane svote. Ponekad su se osuđenici i formalnom izjavom odricali prava na žalbu.

O optuženikovoј žalbi državni provizori imali su zadatak provjeriti prvostupanjsku presudu i s formalne i s materijalne strane, zaključiti ima li kakvih spornih elemenata o kojima bi se trebala izjasniti drugostupanjska institucija. Tek nakon njihova odobrenja (*intromissio*) predmet bi se upućivao na konačno odlučivanje. Također, državni provizori mogli su drugostupanjski postupak pokrenuti i na vlastitu inicijativu, kada bi zaključili da presuda nije donesena u skladu s pravnim odredbama. Ako bi provizori prosudili da odluku valja preispitati, predmet su prosljeđivali Malomu vijeću i knezu, koji su bili dužni podnijeti ga na odlučivanje Senatu. U odnosu na presude lokalnih knezova kontrolu istih vršili su provizori kojima je bila prepuštena i konačna odluka o žalbi; ovlast im je bila samo kasacijska – presudu lokalnoga kneza mogli su samo potvrditi ili ukinuti i vratiti predmet na ponovno suđenje.¹⁰³ S obzirom na to da su funkciju provizora obavljali patriciji s većim pravnim iskustvom od kaznenih sudaca, pa i senatora, zaključuje se da je njihova uloga u kontroli presuda bila prožeta pravnim pristupom.¹⁰⁴

Zaključak

Iako je u ovome radu prikazan samo dio kaznenopravnih instituta, naglasak je na onima koji su svojom složenošću i reguliranošću drugačiji od današnjega kaznenog prava i, uz neke zorne prikaze pojedinih slučajeva, zanimljiviji. Ostali kaznenopravni instituti koji nisu obrađeni, ili su samo spomenuti, nisu manje važni za sagledavanje jednoga tipičnog

¹⁰³ Isto, str. 248.

¹⁰⁴ Isto, str. 250.

društva koje se legitimira identitetom i tradicijom. Dubrovačka Republika, zatvarajući se u sebe, ustrajala je u konzervativnome duhu države i prava, ne dopuštajući značajnije reforme ni zahvate.

Počevši od izvora kaznenoga prava, *Statut* kao najvažniji propis mišljen je zapravo vrlo malo, kada se pogleda sveukupno razdoblje postojanja Republike. Jedan je od razloga svakako, kada govorimo o kaznenome pravu, i onaj da su suci sudili za kaznena djela na temelju propisanih normi *Statuta*. Ako takvih normi nije bilo, suci su koristili analogiju, a ako ni na taj način nisu mogli riješiti slučaj, rješavali su „po vlastitome nahođenju“. Danas bi takav stav u kaznenome pravu bio skandalozan i neprihvatljiv. I drugi instituti, kao što je npr. presuda iz oglehe, u današnjemu kaznenom pravu ne bi mogli opstati, kada se predmnijeva nevinost okrivljenika i prevladava briga oko njegova prava na obranu.

Iz prikaza kaznenoga ustrojstva Dubrovačke Republike vidljivo je da su postupci odnosno pojedine faze postupaka po načelu „propusne nadležnosti“ mogle biti povjerene institucijama, čija kompetencija nije bila isključivo sudska, kao što su Malo vijeće i Vijeće umoljenih (Senat). Ovdje su opisani i drugi dužnosnici koji su imali značajne uloge u kaznenoj sudbenosti, a naročito se isticala uloga državnih provizora, posebice u drugostupanjskim kaznenim postupcima.

Kaznena djela i kazne čine najopsežniji dio materijalnoga kaznenoga prava te je raznovrsnošću kaznenih djela i širokim rasponom kazni, uz naprijed navedeni način suđenja, sucima ostavljena vrlo velika kreativna sloboda u izricanju jedne ili više kumulativnih, alternativnih i supsidijarnih kazni.

Osvrnuvši se još jednom na *Statut* i njegov dugi životni vijek, autor smatra da je to posljedica pravne fleksibilnosti, svrsishodnosti penalne politike i sažetosti, tj. ne odviše rječitosti samoga njegovog teksta, kako bi pravna praksa pronalazila nove putove kroz duboke društvene promjene, a *Statut* zadržao svoju stoljetnu snagu.

Literatura

- BARIČEVIĆ, HRVOJE – RADOŠ, RUŽA – LONZA, NELLA, „Kazneni postupci pokrenuti po službenoj dužnosti u dubrovačkoj praksi 18. stoljeća“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 53/1 (2015.), str. 195.-239.
- BENYOVSKEY LATIN, IRENA – PEŠORDA VARDIĆ, ZRINKA – HANIČAR BULJAN, IVANA, „Antunini na Placi: prostorni razmještaj članova Bratovštine sv. Antuna duž dubrovačke Place u 15. stoljeću“, *Povijesni prilozi*, god. 37. (2018.), br. 55, str. 57.-136.
- KLAIC, BRATOLJUB, *Veliki rječnik stranih riječi*, Zora, Zagreb, 1974.
- KOVAČIĆ, NEDA, *Tijelo kao dokaz: medicinska vještačenja u postupcima Kaznenog suda u Dubrovniku u 18. stoljeću*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Dubrovnik, 2020.
- KRMPOTIĆ, PAVAO, „Kazneni postupak prema srednjovjekovnom statutarom pravu Dubrovačke Republike“, *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja*, god. 40.(2006.), br. 83., str. 85.-104.
- LONZA, NELLA – JANEKOVIĆ-RÖMER, ZDENKA, „Dubrovački ‘Liber de maleficis’ iz 1312-1313. godine“, *Radovi*, vol. 25, Zavod za hrvatsku povijest, 1992., str. 173.-228.
- LONZA, NELLA – ŠUNDRICA, ZDRAVKO, *Odluke dubrovačkih vijeća 1390-1392*, HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Dubrovnik, 2005.
- LONZA, NELLA, „‘Ma niti je suda ni pravde’: kriminalitet i pravni poredak Dubrovačke Republike nakon ‘Velike trešnje’“, *Dubrovnik, Časopis za književnost i znanost*, god. 4. (1993.), br. 2, str. 257.-261.
- LONZA, NELLA, „Pred gosparom knezom i njegovim sucima...“: dubrovački kazneni postupci s početka XIV. stoljeća“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 30, 1992., str. 25.-54.
- LONZA, NELLA, „Dubrovački patriciji pred izazovom prava (druga polovica 14. i 15. stoljeće)“, *Acta Histriae*, god.16. (2008.), br.1-2, str. 117.-136.

- LONZA, NELLA, „Srednjovjekovni zapisnici dubrovačkog kaznenog suda: izvorne cjeline i arhivsko stanje“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* br. 41, 2003., str. 45.-74.
- LONZA, NELLA, „Tužba, osveta, nagodba: modeli reagiranja na zločin u srednjovjekovnom Dubrovniku“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 40, 2002., str. 57.-104.
- LONZA, NELLA, *Odluke dubrovačkih vijeća 1395-1397*, HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Dubrovnik, 2011.
- LONZA, NELLA, *Pod plaštem pravde: Kaznenopravni sustav Dubrovačke Republike u XVIII. stoljeću*, HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Dubrovnik, 1997.
- LONZA, NELLA, „Dvije izgubljene duše: čedomorstva u Dubrovačkoj Republici (1667.-1808.)“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 39, 2001., str. 261.-303.
- MIOVIĆ-PERIĆ, VESNA, „Umorstva turskih podanika od strane Dubrovčana – presuđivanje prema turskim zakonima“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku*, br. 28, 1990., str. 169.-182.
- MITIĆ, ILIJA, „Mutilacije u dubrovačkom pravu“, *P. o. Fiskovićev zbornik II, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, god. 22. (1980.), br. 1, str. 54.-60.
- MITIĆ, ILIJA, „O vrstama kazni u Dubrovačkoj Republici“, *Balcantica XV, Academie Serbe des sciences et des arts, Institut des etudes balcaniques*, 1984., str. 107.-120.
- MITIĆ, ILIJA, „Prilog upoznavanju načina kažnjavanja u Dubrovačkoj Republici“, *Anali zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 22-23, 1985., str. 153.-173.
- MITIĆ, ILIJA, „Primjeri mutilacije – sakaćenja u starom Dubrovniku“, *P. o. Jugoslovenski istorijski časopis*, br. 3-4 (1977.), str. 125.-131.
- REŠETAR, MILAN, „Dubrovačke tamnice“, *Glasnik učenog društva Sveti Vlaha*, knj. 1, 1929., str. 39.-44.

- Statut grada Dubrovnika*, Državni arhiv u Dubrovniku, Dubrovnik, 2022.
- TOMAŠEVIĆ, MIRNA, „Obitelj i djeca u Statutu Dubrovačke Republike: osvrt na čedomorstvo, napuštanje i posvojenje djece“, *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja*, god. 47. (2014.), br. 95, str. 73-97.
- Trestní zákonik, <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40>>, (02. X. 2022.)
- Trestný zákon, <<https://www.zakonypreludi.sk/zz/2005-300>>, (02. X. 2022.)
- VEKARIĆ, NENAD, „Genealogija jednog zločina“, *Dubrovački horizonti, Časopis Društva Dubrovčana i prijatelja dubrovačke starine u Zagrebu*, god. 28. (1997.), br. 37, str. 11.-13.
- VEKARIĆ, NENAD, „Iz igre u smrt“, *Dubrovački horizonti, Časopis Društva Dubrovčana i prijatelja dubrovačke starine u Zagrebu*, god. 27. (1996.), br. 36, str. 12.-22.
- VEKARIĆ, NENAD, „Sud Janjinske kapetanije“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 2, 1989., str. 133.-147.
- VEKARIĆ, NENAD, „Ubojstva među srođnicima u Dubrovačkoj Republici, (1667.-1806.)“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 37, 1999., str. 95.-155.
- VOJNOVIĆ, KOSTA, *Sudbeno ustrojstvo republike Dubrovačke (1) Prva perioda od 1272. do 1459. godine: prvo razdoblje od 1272. do 1358. godine*, JAZU, Zagreb, 1891.
- VOJNOVIĆ, KOSTA, *Sudbeno ustrojstvo republike Dubrovačke (2) Prva perioda od 1272. do 1459. godine: prvo razdoblje od 1358. do 1459. godine*, JAZU, Zagreb, 1892.
- VOJNOVIĆ, KOSTA, *Sudbeno ustrojstvo republike Dubrovačke (3) Druga perioda od 1460. do 1667. godine*, knj. 114., JAZU, Zagreb, 1893.

VOJNOVIĆ, KOSTA, *Sudbeno ustrojstvo republike Dubrovačke (4)*
Treća perioda od 1667. do pada republike g. 1808, knj. 115., JAZU,
Zagreb, 1893.

Review article

Received on May 18, 2024

Accepted on October 2, 2024

ZORAN JABLANOV

University of Dubrovnik

zoran.jablanov@gmail.com

PENALTIES AND PUNISHMENT IN THE DUBROVNIK REPUBLIC

Abstract

The article examines the most important criminal law institutes of the Dubrovnik Republic, thanks to the extensive literature of researchers who have historiographically analyzed certain topics, studying original documents, comparing the obtained results and enriching knowledge about another and different period of state and law as they once existed. Studying the most important scientific works in this field of research, the author presented in a concise and systematic way how criminal law functioned, which penalties and punishments existed, what the political and legal conditions were like at that time, and showed how a conservative criminal justice system of the Dubrovnik Republic is different from today's modern understanding of criminal law.

Keywords: Dubrovnik Republic; criminal law; punishments; *Statute*